

ТАДҚИҚОТЛАРДА ИЗЛАНУВЧИЛАР ТОМОНИДАН ЙЎЛ ҚЎЙИЛАДИГАН ХАТОЛАР

Нишанова
Замира
Таскаревна

ТДПУ "Амалий психология" кафедраси профессори,
психология фанлари доктори

Аннотация. Мақолада сўнгги пайтларда ёш тадқиқотчилар томонидан илмий изланишларни олиб бориш, расмийлаштириш бўйича жуда кўп хатоларга йўл қўяётганлиги таъкидланган. Бу хатоларни барчага маълум қилишдан мақсад ёш тадқиқотчиларга илмий ишни сифатли тайёрлашда амалий ёрдам беришдан иборат.

Аннотация.. В статье отмечается, что в последнее время молодые исследователи допускают много ошибок при проведении и оформлении научных исследований. Цель публикации этих ошибок – оказание практической помощи молодым исследователям в качественной подготовке научной работы.

Abstract. In the article, it is noted that recently young researchers make a lot of mistakes in conducting and formalizing scientific research. The purpose of publicizing these errors is to provide practical assistance to young researchers in the quality preparation of scientific work.

Tayanch iboralar: тадқиқот, изланувчи, хато, асосий методика, ёрдамчи методика.

Олим, ижодкор инсонлар билан кўришиб, улар билан гаплашишимиз бу – ҳаётда биз намуна олишимиз мумкин бўлган асосий ҳодиса ҳисобланади. Бу ҳақида, Президентимиз Ш.Мирзиёев – «Мен доимо зиёли, олим, ижодкор инсонлар билан суҳбатлашишга интиламан ва бундай мулоқотларни ҳамisha соғинаман. Нега десангиз, олимлик – Аллоҳ нури тажассум этган улуғ бир мартаба. Бу мартабадан жамиятнинг бутун вужудига зиё таралади. Олимларнинг суҳбатидан инсон ўзига маънавий бойлик олади, қалб кенгликларини, тафаккур теранлигини ҳис қилади»¹. Бугунги анжуман туфайли олимлар, бўлажак олимлар билан ғойибона бўлса-да, суҳбатлашиб турганимдан бахтиёрман.

Сўнгги пайтларда илмий салоҳиятли кадрларга эътибор туфайлими, илмий иш қилгандан сўнг моддий жиҳатдан рағбатлантиришнинг кўплиги туфайлими илмий иш қилувчилар сони арифметик прогрессия бўйича ортиб бормоқда. Бу илмий ишларда кўп учрайдиган хатоларга илмий раҳбарлар ва тадқиқотчилар эътиборини қаратишни лозим топдим.

¹ Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Тошкент-2021. Б.42-43.

Биринчидан, тадқиқотчининг асосий методика билан ёрдамчи методикани ажрата олмаслиги, уларнинг нимага хизмат қилишини билмаслиги туфайли содир бўладиган хатолар. Асосий методика - тадқиқот предмети диангностика қилишга хизмат қилади. Ёрдамчи методика эса тадқиқот предмети таъсир этувчи омилларни аниқлашга хизмат қилади.

Иккинчидан, тадқиқотчи томонидан бир нечта асосий методикани танлаш туфайли содир бўладиган хатолар. Тадқиқотчи тадқиқот предмети бўйича қанча кўп методика топсам, шунча яхши деган тасаввурда бўлади ва 3-4 та предметни очиб берувчи методикани ўтказиши натижасида умумий хулосага келиши қийинлашади. Шунинг учун асосий методика кўпи билан 2 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Улар ҳам предметнинг турли жиҳатларини очиб беришга хизмат қилиши зарур.

Учинчидан, ишни ёрдамчи методика натижасидан бошлаш туфайли содир бўладиган хатолар. Баъзан тадқиқотчи тадқиқот предмети ёддан чиқариб, ёрдамчи методика натижаларини келтиришдан бошлайди. Масалан, мавзу талабаларда ироданинг ривожланиши бўлса, ўз-ўзини баҳолаш ёки кадриятни аниқлайдиган методика натижаларини келтиришдан бошланган ишлар ҳам минг афсуски, учрайди.

Тўртинчидан, ишни корреляциядан бошлаган тадқиқотлардаги хатолар. Бу билан тадқиқотчи корреляция нимага хизмат қилишини билмаслиги аён бўлади. Корреляция одатда тадқиқот предмети таъсир қилувчи омилларни аниқлаш учун, асосий методика ва ёрдамчи методика шкаллари орасидаги ички алоқадорлик, боғланишларни аниқлашга хизмат қилади.

Бешинчидан, тадқиқотнинг фақат бир ҳудудда ўтказилиши натижасида содир бўладиган хатолар. ОАК талаби бўйича тадқиқот 3 регионда ўтказилиши керак. Семинар ва ҳимоя жараёнида олимлар томонидан кўп саволлар туғилишига, ишнинг яна чўзилишига олиб келади.

Олтинчидан, учта регионни таққослаш, ҳудудий фарқларни аниқлаш вазифаси қўйилмаса-да, ҳажмни ошириш учун амалга оширилган хатолар. Аввал ҳар бир ҳудуд натижалари, сўнгра умумлаштирилиб, натижалар берилади, энг қизиғи доимо тадқиқотчи яшайдиган ҳудуд, ёки ишлайдиган муассаса натижаси доимо юқори чиқади. Бундай учта регионни таққослаш 19.00.05 - ижтимоий психология, этнопсихология бўйича тайёрланаётган ишларда бўлгани маъқул, шунда -да, бундай вазифа қўйилган бўлса.

Еттинчидан, олинган натижаларни қайта ишлашдаги хатолар. Натижаларнинг қайси мезонга мослиги Колмогоров-Смирнов мезони билан текширилмаслиги натижасида келиб чиқадиган хатолар. Аввал параметрик мезон, ёки нопараметрик мезонга мослиги текширилиши, параметрик бўлса, иккиламчи статистик методлардан Стъюдент ва Пирсон, нопараметрик бўлса, Ман-Уитни, Спирмен, Уилкоксон мезонларидан фойдаланилиши зарур. Минг афсуски, айрим ишларда улар текширилмай, аралаш қўлланилган.

Саккизинчидан, тадқиқот натижаларини сонда бериш туфайли содир бўладиган хатолар. Бу ҳам жуда катта хато ҳисобланади, одатда курс ишида сонда берса бўлади, лекин БМИ да ҳам ҳеч бўлмаганда фоизда келтирилади.

Тўққизинчидан, тадқиқот натижаларини ҳам жадвалда, ҳам расмда келтириш туфайли содир бўладиган хатолар. Бу одатда ҳажмни сунъий равишда оширишга интилиш сифатида баҳоланади.

Ўнинчидан, натижаларни нотўғри расмийлаштириш, миқдор ва сифат таҳлил қилиш туфайли содир бўладиган хатолар. Кўпчилик тадқиқотчилар олинган натижаларни таҳлил қилишда қийналади, хато расмийлаштиради, корреляция ва аҳамиятлилик даражаси -ҳарфларини алмаштириб қўйишади. Миқдор таҳлилни ҳар бир кўрсаткич бўйича амалга оширмай, умумий қилиб номигагина келтиради, психологик таҳлил қарийб келтирилмайди.

Ўн биринчидан, хулосанинг янгиликка мос эмаслиги натижасида пайдо бўладиган хатолар. Хулоса янгилик асосида, унинг мазмунини сақлаган ҳолда, тадқиқот натижалари асосида расмийлаштирилиши керак.

Ўн иккинчидан, тавсияларни умумлаштириб, тадқиқот натижаларига таянмасдан келтириш туфайли содир бўладиган хатолар. Тавсиялар манзилли бўлиши ва тадқиқот натижалари асосида ишлаб чиқарилиши мақсадга мувофиқ.

Ўн учинчидан, сўнгги пайтларда республикада тадқиқот предмети бўйича иш олиб борган ёш олимларнинг ишлари билан танишмасдан, мавзу бўйича илмий иш ёзмаган, мақола чиқармаган катта устозларнинг фамилияларини келтириш бўйича йўл қўйиладиган хатолар. Тадқиқотчилар айнан ўзининг мавзуси бўйича изланиш олиб борган ёш олимларнинг ишлари билан танишиб, уларни албатта матнда таҳлил қилиши зарур. Катта устозларни эса фақат илмий иш мавзуси, ёки мақоласи бўлсагина киритган маъқул.

Ўн тўртинчидан, назарий таҳлилда муаллиф муносабати етишмаслиги натижасида пайдо бўладиган хатолар. Кўпчилик тадқиқотчилар назарий таҳлилда, ҳар бир олим фикридан цитата келтириш билан чекланишади. Одатда ҳар бир олим фикридан сўнг, фикримизча, бизнингча, сўзлари билан бошланадиган шахсий муносабат билдирилиши мақсадга мувофиқ.

Ўн бешинчидан, айрим параграфларни ҳавола, жадвал ёки расм билан тугатиш туфайли содир бўладиган хатолар. Баъзи ишларда параграфни юқоридаги ҳолатлар билан тугатишга кўзимиз тушади. Параграф ушбу бўлимда олиб борилган муаллифнинг шахсий хулосаси билан тугатилиши керак.

Ўн олтинчидан, илмий раҳбар ишни ўқимасдан, Кенгашга тавсия этиши натижасида содир бўладиган хатолар. Минг афсуски, шогирдлар сонини кўпайтириб, лекин ишини ўқимайдиган илмий раҳбарлар ҳам талайгина. Кенгашга топширишдан аввал илмий раҳбар илмий ишни тўлиқ кўриб, грамматик, стилистик, орфографик хатоларини бартараф этиб, иш тугалланган деган илмий хулоса берганидан сўнггина Кенгашга топшириши мумкин.

Юқорида келтирилган хатоларга илмий раҳбарлар ва тадқиқотчилар эътибор бериши натижасида бу каби хатоларга йўл қўймайдилар деган умиддаман. Бу эса республикамизда рақобатбардош илмий салоҳиятли етук кадрларнинг тайёрланишига ўзига хос ҳисса бўлади.